

У потрази за собом и другима: Драгоје Лукић (1928-2005)

Јасмина Тутуновић-Трифун

Виши кустос - историчар
Музеј жртава геноцида, Београд
misut.co@gmail.com

Прегледни научни рад
УДК 343.819.5:929Лукић Д
DOI 10.7251/TOP2208185T

Апстракт: Драгоје Лукић (1928-2005), историчар уметности и публициста, преживео је, као дете, логоре Независне Државе Хрватске, у којима су страдали и чланови његове породице. Више од три деценије истраживао је у архивима, музејима, удружењима и приватним колекцијама, покушавајући да расветли судбину деце са Козаре и Поткозарја у Другом светском рату. Трагање за изгубљеном децом постала је Лукићева свакодневна лична и професионална преокупација. Резултат истраживања су бројни објављени радови у монографијама, научним и популарним часописима, као и у послератној југословенској штампи. Био је сценариста, косценариста или стручни консултант више документарних емисија и филмова, као и аутор или коаутор бројних изложбених поставки о Другом светском рату. Рад представља приказ вишедеценијске делатности Драгоја Лукића на истраживању ратних злочина и злочина геноцида на територији НДХ, са посебним акцентом на страдање деце. Написан је на основу необјављене архивске грађе која се чува у Музеју жртава геноцида у Београду, у оквиру Личног фонда Драгоја Лукића.

Кључне ријечи: Драгоје Лукић; Лични фонд Драгоја Лукића; Козара; Збирка документарних фотографија Драгоја Лукића; Музеј жртава геноцида; Други светски рат, 1941-1945; Југославија; Независна Држава Хрватска; страдање цивилног становништва; страдање деце; ратни злочини

Музеј жртава геноцида у Београду, у оквиру редовних делатности, прикупља, обрађује и чува архивску грађу о ратним и злочинима геноцида у Првом и Другом светском рату, у ратовима 90-их година прошлог века на територији некадашње Југославије, као и у НАТО агресији на СР Југославију 1999. године. По обиму, разноврсности и

садржају, издваја се Лични фонд Драгоја Лукића, историчара уметности и публицисте. Лукић, и сам дете логораш јасеновачких логора и борац НОВ Југославије, више деценија истраживао је страдање деце у Независној Држави Хрватској (НДХ) током Другог светског рата.

Рођен је 1928. године у Милошевом Брду код Босанске Градишке. Радио је у Служби за историјску документацију и информисање Савезног секретаријата за унутрашње послове и у Музеју револуције народа и народности Југославије. Био је борац Пете козарске НОУ бригаде, ратни војни инвалид и члан КПЈ. После рата, редован је члан Секције бивших заточеника логора Јасеновац и Стара Градишка у Београду.¹ Од завршетка Другог светског рата, када је кренуо у потрагу за рођеном браћом и сестром, па до краја живота, Драгоје Лукић је сакупљао и проучавао архивску грађу о страдању деце у НДХ у архивима и музејима у Београду, Загребу и другим местима у Хрватској, као и у институцијама у Босни и Херцеговини.² Истражи-

¹ Више у: Драгоје Лукић, *Rat i djeca Kozare*, Београд 1979, 291; Јован Мирковић, ур., *Драгоје Лукић -рођишљел ѓокошеној нарашћаја*, Београд 2008, 345-346; Милинко Чекић, Ненад Антонијевић и Јасмина Тутуновић-Трифунув, *Логораши: споменница: шездесет година чувања сећања на злочине јеноцида почињене у Независној Држави Хрватској током Другог светског рата*, Београд 2019, 247-250.

² Архив Музеја жртава геноцида (АМЖГ), Лични фонд Драгоја Лукића (ЛФДЛ), несрећена грађа (н. г.), Milka Ganza, *Kozaračka djeca*, 43: „Када се рат завршио, управо у ове дане пре тридесет година, ја сам кренуо у потрагу за својом браћом и сестром. Мајка која је преживела рат и вратила се на згариште, она је мене као најстарије своје дете терала да што брже кренем у потрагу за осталом децом, јер и она је у Старој Градишки изгубила све своје. Стицајем околности мене је на то трагање управо упутила другарица Паула Хумек, која је у то време четрдесетпете године била члан среског комитета партије у Босанској Градишки упутила ме на свога брата, који је изгледа радио заједно са осталима из Црвеног крста илегално у Загребу и био илегално упућен у једну од картотека Црвеног крста и ја сам у тој картотеци пронашао и брата Рајка и сестру Савку, а другог једног брата који је био мали који није знао казати своје име и њега сам пронашао тек педесетчетврте године. Од тада, а нарочито од педесетчетврте године ја трагам и за осталим судбинама козарске деце, јер на Козари има још доста да се запише и треба записивати све дотле док живе сведоци. Тридесет година после рата мајке траже своју децу, и деца траже родитеље. Мукотрпан је тај посао, трагати за децом којој се изгубио сваки траг и не знају и нису у могућности да нам помогну, да их пронађемо“.

вао је на терену, у локалним институцијама, сакупљао изјаве преживелих³, пописивао спискове са надгробних споменика, упоређивао архиву СУБНОР-а.

Писаном изјавом од 6. септембра 1996. године, сакупљену документарну грађу⁴ поклатио је Музеју жртва геноцида у Београду, као вишегодишњи сарадник ове институције.⁵ Музеју је поклатио и део личне библиотеке са публикацијама о Другом светском рату.

³ АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Писмо Лине Падован Драгоју Лукићу, 18.12.1975.

⁴ Заоставштина Драгоја Лукића у Музеју жртва геноцида чува се као Лични фонд Драгоја Лукића (ЛФДЛ) и Збирка документарних фотографија Драгоја Лукића (ЗДФДЛ). У Библиотеци Музеја постоји легат од 711 публикација које је Лукић поклатио музеју. Видети: Вељко Ђурић, прир., *Прве две деценије Музеја жртва геноцида*, Београд 2015, 45; Вељко Ђурић, прир., *Четврти века Музеја жртва геноцида*, Крагујевац-Београд 2021, 36, 108, 110-116; Јасмина Тутуновић-Трифунув, „Збирка документарних фотографија Драгоја Лукића (Музеј жртва геноцида)“, у: *Зборник радова / Четврти међународна конференција Спрадање Срба, Јевреја, Рома и осталих на шерићорији бивше Југославије*, ур. Живота Радосављевић, Вјачеслав Соловјев и Оља Арсенијевић, Београд 2017, 207-214; Гордана Шеатовић, „Специјална библиотека Музеја жртва геноцида“, у: *Зборник радова са стручних скупова секција Музејској друштва Србије*, Београд-Сомбор 2010, 72-75; Јасмина Тутуновић-Трифунув, „Специјална библиотека Музеја жртва геноцида. Место образовања о страдању деце у ратовима“, у: *Верзал: часопис за културну баштину и науку о књици*, ур. Вања Шмуља, год. 1, бр. 1, Бања Лука 2021, 69-79.

⁵ АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Уговор о делу, закључен између Музеја жртва геноцида и Драгоја Лукића, јул 1995; Исто, Ауторски уговор Драгоја Лукића, јануар 1998; Исто, Ауторски уговор Драгоја Лукића, септембар 1998; Исто, Извештај Драгоја Лукића о раду на финалној обради списка деце жртва рата у НДХ 1941-1945, 6.2.1996; Исто, Рад на финалној обради списка жртва геноцида и рата у НДХ 1941-1945, 27. новембар 1996; Исто, Музеју жртва геноцида, 2. октобар 1998; Исто, Драгоје Лукић, e-mail порука Музеју жртва геноцида, 21.5.2002. Видети и: Milan Bulajić, прир., *Deset godina Muzeja žrtava genocida nad Srbima, Jevrejima i Romima, Beograd, 1992-2002*, Beograd 2003, 379, 402-403.

Истраживања, публикација, резултати

Сазнања о страдању цивилног становништва у НДХ, али и о другим ратним и послератним темама, Драгоје Лукић је, од 1959. године⁶ објављивао у чланцима, приказима, студијама у тематским зборницима и зборницима радова са научних скупова, у монографским публикацијама као и у послератној југословенској штампи (чланци, фељтони, прикази, интервјуи).⁷

У савременој југословенској штампи објављено је више Лукићевих чланака и фељтона о Козари 1942. године и страдању цивилног становништва тог подручја у Другом светском рату, попут *Једна епопеја пре двадесет пет година*,⁸ *Козара без белих застава*⁹ или *Сведочанства о Козари*.¹⁰ Такође, и његови прикази књига других аутора.¹¹ О НОР-у и социјалистичкој револуцији у Југославији, Лукић је писао чланке поводом значајних датума и јубилеја.¹² Као коаутор,

⁶ Dragoje Lukić, *Rat i djeca Kozare*, 291.

⁷ R. Preradović, „Svjedočanstvo Kozari“, *Nedjeljni glas*, 27. februar 1982; D. Uskoković, „Bezglasno gašenje očiju“, *Novosti 8* (Београд), br. 306, 6. februar 1986; Rajko Lukač, „Vreme kad se i žrtvama aplaudira“, *Četvrti jul* (Београд), 16. oktobar 1990.

⁸ Драгоје Лукић, „Једна епопеја пре двадесет пет година“, *НИН* (Београд), Фељтон, 25. јул - 6. август 1967.

⁹ Драгоје Лукић, „Козара без белих застава“, *Вечерње новосћи* (Београд), Фељтон, 8-27. август 1977.

¹⁰ Dragoje Lukić, „Svjedočanstva о Kozari“, *Nedjeljni glas*, Фељтон, 6. mart 1982. - 3. januar 1983.

¹¹ Драгоје Лукић, „Сведочанство о храбрости“, приказ *Огјовор је не*, Бранислав Божовић, *Борба* (Београд), 14.4. 1977, 13; АМЖГ, ЛФДЛ, н. г.; Исто, Драгоје Лукић, „Записи о херојима са Петровачке цесте“, приказ *Босански Пејровац у НОБ. Књије 1-7. Зборник сјећања*, рукопис; Исто, Драгоје Лукић, „Они су стварали историју“, приказ *Ошјисани*, Драган Марковић, рукопис.

¹² Драгоје Лукић, „Дрвар 25. маја 1944“, *Новосћи* (Београд), 1961; Драгоје Лукић, „25. мај у рату“, *Narodna milicija* (Београд), br. 5, 1962, 8-13; Д. Лукић, „Под славолуком слободе“, *Сјари Град* (Београд), 1984; Д. Лукић, „Отров у чаши“, *Вечерње новосћи* (Београд), 1957; Д. Лукић, „Под облацима Дурмитора“, *13. мај* (Београд), бр. 5, 1963; Д. Лукић, „Незапамћена битка“, *Комунист* (Београд), јун 1962; Д. Лукић, „Из ратног дневника, Хронологија догађаја из НОР-а за 1943“, *Кекец* (Београд), 1963; Д. Лукић, „Смрт Јелене Ђетковић“, *МИМ*, бр. 825-828, 1966; Д. Лукић, „Како је умро Адам Бућ“, *Комунист* (Београд), 30. март - 6. април 1967.

са Јованом Кесаром, објавио је фелтон *Издаја и одбрана Драже Михаиловића*.¹³ Бавио се и радничким самоуправљањем,¹⁴ а деведесетих година XX века, у дневној штампи, анализирао је узроке распада СФР Југославије и ратова у некадашњим републикама.¹⁵

Драгоје Лукић био је аутор предговора или поговора за књиге других аутора који су писали о НОР-у, ратним злочинима, логорима у НДХ, страдању цивила и деце у Другом светском рату.¹⁶

Резултате истраживања о страдању деце у НДХ, попут *Злочини окупатора и његових сарадника над децом козарској подручја 1941-1945*¹⁷, *Усташки геноцид над дјецом у Независној Држави Хрватској 1941-1945*¹⁸, *Просечна старост: шест и по година*¹⁹, *Усташки злочини геноцида над дјецом у Независној Држави Хрват-*

¹³ Драгоје Лукић и Јован Кесар, „Издаја и одбрана Драже Михаиловића“, *Вечерње новости* (Београд), Фелтон, 10. септембар – 18. октобар 1990. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Мишљење Душана Лукача о прочитаном тексту Јована Кесара и Драгоја Лукића „Дража Михаиловић пред судом“, 18. октобар 1990; Исто, Издавачки уговор, 1. август 1990.

¹⁴ Драгоје Лукић, „Фабрике радницима, Библиографија о радничком самоуправљању“, *Привредни преглед* (Београд), 1964.

¹⁵ Рајко Лукач, „Vreme kad se i žrtvama aplaudira“, *4. jul* (Београд), 16. октобар 1990; Јован Кесар и Драгоје Лукић, „Зашто је избио рат између нове хрватске власти и Срба у Хрватској“, Фелтон, *Вечерње новости* (Београд), 12-18. август 1991.

¹⁶ Драгоје Лукић, предговор у *Пролећерски коменџар Риџа*, Бранислав Божовић (Горњи Милановац: Дечије новине, 1977) ; Dragoje Lukić, predgovor u *Mali ratnici*, Vlado Kecman (Zagreb: Republika, 1968), 7-8; Dragoje Lukić, predgovor u *Tri jablana*, Marino Zurl (Zagreb: Mladost, 1979), 5-10; Dragoje Lukić, predgovor, *Djetinjstvo moje ukradeno*, Jovan Kesar (Priјedor: Nacionalni park Kozara, 1985), 5-7; Dragoje Lukić, predgovor u *Koncentracioni logor Jasenovac 1941-1945, Dokumenta, Knjiga 1*, Antun Miletić (Beograd: Jasenovac, 1987), 5-6; Dragoje Lukić, predgovor u *Nikola Luketić, narodni učitelj i borac*, Dušan Bukva (Beograd: GEA, 2002), 7-8.

¹⁷ Драгоје Лукић, „Злочини окупатора и његових сарадника над децом козарског подручја 1941-1945“, у *Козара и НОБ у социјалистичкој револуцији 1941-1945, Радови са научној скуја одржаной на Козари (Мраковица) 27. и 28. октобра 1977*, Приједор 1980, 269-283.

¹⁸ Драгоје Лукић, „Усташки геноцид над дјецом у Независној држави Хрватској 1941-1945“ у *Вечан помен, Јасеновац месџо најошљено крвљу невиних, Сјоменица*, Београд 1990, 99-206.

¹⁹ Драгоје Лукић, „Просечна старост: шест и по година“, *Поља* (Београд), бр. 390-391, 1991, 307-309.

ској 1941-1945²⁰, Како су жене хрватске сјасавале козарску дјецу из усташких логора, Ослобођење дјеце из усташкој логора у Јастребарском и њихов боравак на ослобођеној територији Подгрмеча 1941-1943²¹, Лојори за дјецу у Независној Држави Хрватској 1941-1945²², Сећање на „дечје логоре“²³, Деца су отети из наручја мајки²⁴, Козара 1942. – како сам је као дјечак упамтио²⁵, Усташки јеноцид над децом у НДХ²⁶, Драгоје Лукић је објављивао у научним часописима, зборницима радова са научних скупова, тематским зборницима или тематским издањима часописа и дневних новина.

Драгоје Лукић је аутор више монографских публикација (*Рањено дјетињство* (1961), *Сред Козаре тврде њлоче* (1962), *Рај и дјеца Козаре*²⁷, *Козарско дјетињство*)²⁸, а по документарној вредности, односно поименичном попису деце уморене на јасеновачким стратиштима, издваја се двотомна монографија *Били су само деца, Јасеновац – пробница 19.432 девојчице и дечака*²⁹. Књига је представљена у Србији, у Београду³⁰ и у Новом Саду³¹, као и у региону, у Добоју³², Требињу³³ и Бања Луци³⁴. За ову публикацију, аутор је 2000. године добио признање *Вечерњих новина* за „Најплеменитији подвиг“ године.

²⁰ Драгоје Лукић, „Усташки злочини геноцида над децом у Независној Држави Хрватској 1941-1945“, у: *Геноцид над Србима у II светском рату*, Београд 1995, 639-730.

²¹ Драгоје Лукић, „Ослобођење дјеце из усташког логора у Јастребарском и њихов боравак на ослобођеној територији Подгрмеча 1942-1943“, у: *Подгрмеч у НОБ и револуцији 1941-1945, Зборник радова са научној скупа одржаног у Босанској Крупи 10-12. децембра 1979. године*, Сарајево 1985, 617-634.

²² Драгоје Лукић, „Логори за децу у Независној Држави Хрватској 1941-1945“, у: *Војноисторијски гласник* бр. 1, УР Београд 1995, 312-323.

²³ Драгоје Лукић, „Сећање на 'дечје логоре'“, у: *Четрдесет година. Књига седма: 1941-1945, Зборник сећања активиста југословенској револуционарној радничкој покрети*, Београд 1961, 489-498.

²⁴ Драгоје Лукић, „Деца су отети из наручја мајки“ у: *Пушеви побједе*, Драгоје Лукић, Милорад Гончин, Ахмед Назечић и Гојко Шербула, Босанска Градишка 1970, 6.

²⁵ Драгоје Лукић, „Козара 1942, како сам је као дјечак упамтио“ 1941-1942. у: *Сведочења учесника Народноослободилачке борбе*, књига 14, Београд 1975, 511-526.

²⁶ Драгоје Лукић, „Ustaški genocid nad decom u NDH“, у: *Svet exclusive*, april 1990, 68-76.

У Лукићевој заоставштини у Музеју жртава геноцида чувају се белешке, планови, фотографије и истраживања за недовршене рукописе *Деца на ломачи раџа*, као и за монографије о народном хероју Лепи Радић³⁵ и општини Босанска Градишка.³⁶

Драгоје Лукић је аутор и неколико фото-монографија о Козари³⁷ и јасеновачким логорима³⁸ у Другом светском рату, као и ко-

²⁷ Монографија је имала три издања (прво: Београд, 1979. године, друго, допуњено издање, 1984. и треће, допуњено и проширено издање, Београд-Приједор-Јасеновац, 1990). Треће измењено и допуњено издање садржи поглавље *Биланс злочина над децом Козаре* (255-282), поименични списак уморене деце. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Допис Драгоја Лукића директору ИРО „Народна књига“, 20. јануар 1982; Исто, Допис Драгоја Лукића ИРО „Народна књига“, Београд, 19. јануар 1984; Исто, Рецензија Мирка Петровића, 28. фебруар 1980; Исто, Писмо Илхами Мина Драгоју Лукићу, 24. мај 1982; Исто, Zorica Turjačanin, „Kozarska krvava bajka“; „U svijetu knjige“, 22. jun 1980; Драган Колунџија, „Чији крик уши целата не чују“, *Експрес, недељна ревија* (Београд), 23. јун 1979; Ј. Кесар, „Сведок смрти и наде“, *Вечерње новосићи* (Београд), 23. јун 1979; М. Вулајић, *Deset godina muzeja...*, 50.

²⁸ Прво издање (Београд, 1973), друго, проширено издање (Приједор, 1976). АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Белешка Драгоја Лукића: „Најтеже ми је било писати *Козарско дјетињство* јер то је књига коју сам морао да напишем и која ме је мучила. Она је дуг који сам дуговао мојим вршњацима, рођацима, родитељима и свим Козарчанима који су погинули у тим трагичним и славним временима“; Исто, Списак званица за промоцију књиге у библиотеци „Ђорђе Јовановић“, 7. март 1977; Исто, Писмо Илије Брадарића Драгоју Лукићу, 1974.

²⁹ М. Петричевић, „Злочин изван таме“, *Вечерње новосићи* (Београд), 14. децембар 2000; С. Покрајац-Стаматовић, „Тиха молитва уз 342 часа ћутања“, *Вечерње новосићи* (Београд), 8. фебруар 2001; Б. Марић, „Покошен млади нараштај“, *Вечерње новосићи* (Београд), 19. фебруар 1996; М. Петричевић, „Злочин над децом у Јасеновцу“, *Књижевне новине* (Београд), 15-31. август 2001; П. Павловић, „Именик мртве деце“, *Ревизија 92* (Београд), 14. септембар 2001; М. Вулајић, *Deset godina Muzeja...*, 50-51;

³⁰ „Јасеновац у два тома“, 45. *Међународни сајам књиџа у Београду, Билтен* бр. 5, 29. октобар 2000, 4; АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., В. Калезић, ауторизован говор на промоцији књиге *Били су само деца...* у Београду, 24. јануара 2002; Исто, Вук Крњевић, *Говор на промоцији у Београду*, 24. јануара 2002; Исто, М. Кољнин, *Реч на промоцији књиге*, Београд, Централни дом ВЈ, 24. јануар 2002; Исто, Ј. Кесар, *Поштовани пријатељи, даме и господо...*, Београд, Централни дом ВЈ, 24. јануар 2002.

аутор албума документарних фотографија о страдању цивилног становништва у НДХ 1941-1945.³⁹

Од Лукићевих коауторских издања,⁴⁰ посебну пажњу читалаца изазвало је *Борбино специјално издање Редни број смрти, Именословник 11.219 козарачке дјеце*⁴¹, који је аутор приредио са Јованом Кесаром. У Личном фонду Драгоја Лукића сачуване су реакције читалаца, преживелих логораша из јасеновачких и других логора у НДХ.

Резултате својих истраживања о страдању цивилног становништва у НДХ, посебно о страдању деце, Драгоје Лукић је представ-

³¹ Нови Сад, Клуб бораца, Змај Јовина 3/1, 2. март 2003; М. Bulajić, *Deset godina Muzeja...*, 357; М. Б., „Били су само деца“, *Дневник* (Нови Сад), 3. март 2002.

³² М. Bulajić, *Deset godina Muzeja...*, 314.

³³ Дом културе Требиње, 4. новембар 2001. године. М. Bulajić, *Deset godina Muzeja...*, 305.

³⁴ АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., 3. Турјачанин, Двадесет хиљада задушничких свијећа; Исто, Драгоје Лукић, Поштована господо, драги пријатељи, 14.12.2000.

³⁵ Монографија поводом четрдесет година од смрти Лепе Радић, најмлађег народног хероја Поткозарја. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Драгоје Лукић, „Покошена младост“, рукопис; Исто, Драгоје Лукић, „Како је умрла Лепе Радић“, рукопис; Исто, Драгоје Лукић, „Радић Светозара Лепе“, рукопис. Драгоје Лукић, „Девојка са Уне“, *Комунист* (Београд), 31. децембар 1959; Драгоје Лукић, „Легенда о пркосној кћери Козаре“, *Меџалурџи*, 19. септембар 1985.

³⁶ Радни наслов монографије је био „Општина Босанска Градишка у народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији 1941-1945“. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Уговор о делу Драга Карасијевића, с.а.; Исто, Уговор о делу Наталије Матић, 21. април 1976; Исто, Допис Драгоја Лукића Извршним органима Друштвено-политичких организација Босанска Градишка, 14. октобар 1969; Исто, Пројекат истраживања, сакупљања и обраде историјске грађе за босанскоградишко подручје (Поткозарје и Лијевче поље), 12. фебруар 1973.

³⁷ Фотомонографија „Козара, историјске фотографије догађаја од устанка 1941. до априла 1945“, имала је четири издања: прво (Приједор-Београд, 1978), друго (Приједор, 1981), треће (Београд-Приједор, 1984) и четврто (Приједор-Београд, 1986).

³⁸ Драгоје Лукић, *Јасеновац, Историјске фотографије*, Јасеновац-Београд, 1986.

³⁹ Milan Bulajić, Antun Miletić i Dragoje Lukić, *Never again, Ustashi genocide in The Independent State of Croatia (NDH) from 1941-1945 - Никад више, Усташки геноцид у Независној држави Хрватској 1941-1945*, Београд 1992.

љао и на трибинама, промоцијама књига других аутора,⁴² на округлим столовима и научним скуповима о ратним злочинима и злочинима геноцида, попут трибина одржаних у Крагујевцу⁴³ и Београду⁴⁴ 1995. године, или округлог стола „Јасеновац – систем усташких логора смрти“ у Београду 1997. године.⁴⁵

Филм и телевизија

Драгоје Лукић био је сценариста или косценариста више документарних филмова и емисија о НОР-у: *Козара*⁴⁶, *Филм о Козари*⁴⁷, *Од Козаре до Паџука*⁴⁸, *Људи из колоне (V козарска НОУ бригада)*, *Рајн на Козари*, као и документарне телевизијске серије *Зайиси из ослободилачкој рајна Родољуба Чолаковића*.⁴⁹ Страдање најмлађих у рату приказао је у филмовима: *Дјеца из ѓакла*⁵⁰, *Тејо, хоћеш ли*

⁴⁰ Воја Јовановић и Драгоје Лукић, *Деца и рајн, Југославија 1941-1945*, Београд 1962; Драгоје Лукић и Јован Кесар, прир., *Не осећам се кривим, Дража Михаиловић ѓред судом, Сјенографске белешке са суђења вођи четничкој ѓокрејша*, Београд 1990.

⁴¹ АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Белешке Драгоја Лукића са именима која треба избрисати са списка или их накнадно уписати; Исто, Писмо Милоша Милиновића Драгоју Лукићу, 1. новембар 1988; Исто, Писмо Маријане Амулић уредништву *Борбе*, 17. фебруар 1988; Исто, Писмо Николе Војводића Јовану Кесару, 1. март 1988; Исто, Писмо Милоша Цвикића Драгоју Лукићу, 7. март 1988; Јован Кесар, „Решена енигма смрти“, *Вечерње новостии* (Београд), 6. јануар 1988; В. Љаговић, „Dokument o genocidu“, *Борба* (Београд), 11. фебруар 1988; Првољуб Пејатовић, „Кад су и голубови убијали децу“, *Борба* (Београд), 13-14. фебруар 1988.; Владислав Урбан, „Најтежа оптужба фашизма“, *Недељни дневник* (Нови Сад), 21. фебруар 1988; Весна Нинковић-Цафо, „Драго, од Лукића, са Козаре“, *Борба* (Београд), Фелтон, 26. фебруар 1988; Fadil Smajić, „Vidite li one kolijevke...“, *Nedeljni glas*, 27/28. februar 1988; Милена Марковић, „Покољење у редном броју смрти“, *Вечерње новостии* (Београд), 12. октобар 1994.

⁴² М. Булајић, *Deset godina Muzeja...*, 321.

⁴³ Исто, 143.

⁴⁴ Трибина „Геноцид и ратни злочини на тлу Југославије у Другом светском рату“, Београд, Централни дом војске Југославије, 18.4.1995.

⁴⁵ Музеј жртава геноцида и Институт за савремену историју, Београд, 3. 4. 1997.

⁴⁶ 1967.

биџи моја мама⁵¹, Раџи и дјеца Козаре⁵², Сџо његесет осма⁵³, Дјеца Козаре и у документарној емисији *Козарачка деџињсџва*.⁵⁴ У Лукићевој заоставштини сачувана је и грађа за планиране пројекти који, за његовог живота, нису реализовани.⁵⁵

Сталне, покретне и пригодне изложбене поставке

Драгоје Лукић био је ангажован од локалних институција у Босни и Херцеговини да, као аутор, коаутор или стручни сарадник, уради више сталних изложбених поставки, попут *Революционарна џрошлосџ Подџрадаца*⁵⁶ у Горњим Подградцима 1976. године и изложбе

⁴⁷ Документарни *Филм о Козари* Телевизије Београд, снимљен је 1972. године, поводом 30-годишњице битке на Козари и емитован 17. јула исте године. Сценаристи филма су били Драгоје Лукић и Миладин Тешић, режисер Миладин Тешић. У филму су коришћени немачки филмски записи снимљени на Козари 1942, филмски материјал из трофејних фондова, архивска грађа о јасеновачким логорима и стратиштима, као и сведочанства преживелих. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Документарни филм „Козара“; Исто, Ријеч о документарном филму о Козари; Исто, Рачун за израду фотографија за документарни филм о Козари фотографа Живојина Милошевског, 3. априла 1972; Исто, Допис Драгоја Лукића Одбору за изградњу споменика на Козари, 25. мај 1971; Исто, Оријентациони план рада на документарном филму Козара; Исто, Филм о Козари – материјал за говорну подлогу; Исто, План снимања; Исто, Допис Драгоја Лукића о трошковима за снимање филма, 22. јул 1972; Исто, Допис Документарно фељтонистичке редакције Телевизије Београд Одбору за изградњу споменика на Козари, 16. јун 1972; Исто, Списак особа за прву пројекцију филма о Козари, 15. мај 1972.

⁴⁸ Телевизија Сарајево, 1975.

⁴⁹ Телевизија Сарајево, 1975.

⁵⁰ „Сутјеска“ Сарајево, 1967. Документарни филм, сценаристе Драгана Марковића и режисера Суада Мркоњића, посвећен је деци Козаре и Вијетнама. У филму је, као наратор, Драгоје Лукић говорио своја сећања на рат и трагање за породицом после рата. ЛФДЛ, н. г.: Белешке Драгоја Лукића; Исто, Текст за документарни филм „Дјеца из пакла“; Исто, „Дјеца из пакла“, списак рола.

⁵¹ Документарни филм Телевизије Загреб о страдању деце у логорима НДХ, акцијама спасавања и трагању Драгоја Лукића за преживелом и умореном децом. ЛФДЛ, н. г., Milka Ganza „Kozaračka djeca“.

⁵² Телевизија Београд, 1984.

о Лепи Радић у Дому „Лепа Радић“.⁵⁷ Изложба *Пушеви њобједe*⁵⁸ у Радничком дому у Босанској Градишки, отворена 19. септембра 1970. и реконструисана 1983. године,⁵⁹ реализована је уз активно учешће становништва у прикупљању експоната⁶⁰ и финансијску помоћ Скупштине општине, са намером да прерасте у завичајни музеј Поткозарја и Лијевча поља. Стална изложбена поставка *Дјечцији лo-џор Јасџребарско*⁶¹, отворена је у Пионирском центру у Јастребарском 1982. године.

Живот деце бораца, који је, од лета 1942. године, и лично проживео у партизанским јединицама, био је тема којој се Драгоје Лукић увек враћао. „Наш батаљон био је за нас – наша породица“,⁶² забележио је Лукић у својим сећањима. Борци и битке његов Пете

⁵³ Телевизија Загреб, 1981. Аутори сценарија: Марино Цурл и Драгоје Лукић, режисер Доминик Зен, помоћник Јоаким Марушић. Снимање филма помогли су СО Босанска Дубица, СО Бања Лука и Национални парк Козара. Југословенска премијера филма била је у Босанској Дубици у биоскопу „Козара“, 28. априла 1981. године, у оквиру обележавања Дана ослобођења комуне. Филм је добио награду „In memoriam Belokranjski četi 1941“ коју је доделивао Савезни одбор СУБНОР-а програмима који негују револуционарне традиције НОБ-а. Емитован је на ЈРТ-у 20. маја 1981. године. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., План снимања филма.

⁵⁴ Телевизија Београд 1985. Редакција Општеобразовног програма ТВ Београд. Сценаристи су били Драгоје Лукић и Боривоје Лукић, редитељ Владимир Перовић. Први део документарног филма емитован је 2. јула 1985, а други 9. јула 1985. године.

⁵⁵ АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Сценарио за документарни филм „Рат на Козари“ о развоју НОБ-а на Козари и страдању цивилног становништва у лето 1942; Исто, Синопис за кратки документарни филм „Козара“, упућен савету „Сутјеска-филма“ 25. фебруара 1967. (сценаристи Драган Марковић и Драгоје Лукић); Исто, Документација филмско-телевизијског пројекта „Дјеца Козаре“ у организацији „ЈУ синема“ 1989, по сценарију Арсена Диклића, а у режији Лордана Зафранића.

⁵⁶ Аутор изложбе био је Драгоје Лукић, а сарадници Градимир Петровић (ликовно решење), Пеко Егедушевић (израда фотографија), Благоје Бугариновић, Момчило Симић, Радоја Милојковић и Драган Петковић. АМЖГ, ЛФДЛ, н.г, Белешке Драгоја Лукића о изради изложбе, 2–26. октобар 1975.

⁵⁷ АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Писмо Марину Цурлу, 17. август 1983.

⁵⁸ Исто, Предметне легенде; Фотографије са отварања изложбе.

⁵⁹ Исто, Драгоје Лукић, Приједлог реконструкције сталне изложбене поставке „Путеви побједe“, 13. март 1983; Исто, Писмо Радивоја Зарића Драгоју Лукићу, 28. март 1983; Исто, Писмо Драгоја Лукића Марину Цурлу, 17. август 1983.

козарске НОУ бригаде⁶³ била су незаобилазна тема свих поставки које је радио, као и основна идеја сталне изложбене поставке *Борбе ни њиш Пеше козарске бригаде*, отворене 1972. године у касарни „Козара“ у Бања Луци.⁶⁴

Као један од коаутора⁶⁵, Лукић је, за потребе сталне изложбене поставке Меморијалног музеја на Мраковици⁶⁶ у Националном парку „Козара“,⁶⁷ истраживао архивску грађу о страдању деце пореклом са тог подручја у Другом светском рату. У тадашњем Републичком секретаријату за народно здравље и социјалну заштиту у Загре-

⁶⁰ Исто, Драгоје Лукић, Оснивачки одбор завичајног музеја Поткозарја и Лијевча поља - Позив на акцију просвјетним радницима комуне, новембар 1970; Исто, Позив на акцију Општинској организацији СУБНОР-а Босанске Градишке, 7. јануар 1971, који су, у име Оснивачког одбора Завичајног музеја Поткозарја и Лијевча поља и Општинског одбора СУБНОР-а Босанка Градишка упутили Драгоје Лукић и Марко Котур. Сарадња СУБНОР-а у формирању збирке завичајног музеја, подразумевала је: ревизију спискова првобораца, погинулих и преживелих, као и комплетирање њихових досијеа - фотографије, лична документа, мемоарска литература и сл.; прикупљање сећања из Другог светског рата бораца, активиста, чланова политичких организација (КПЈ, СКОЈ, АФЖ, Пионирска организација, НОО), као и преживелих логораша; сакупљање података о изградњи цивилне власти у селима босанскоградишке комуне; обележавање локација партизанских болница, склоништа, команди и штабова; прикупљање оригиналне документарне грађе; предмети из рата (оружје, печати, делови војничке опреме, покућство; захвалница за уступљене, дате на коришћење, посуђене или поклоњене вредне музејске предмете, фотографије и документа о историјској прошлости, животу и револуционарној борби народа Поткозарја и Лијевче поља); Исто, Допис Драгоја Лукића Војно-филмском предузећу „Застава филм“, Београд, 19. јул 1970; Исто, Реверс за позајмљени материјал из Музеја „Козара“ у Приједору за изложбу „Револуционарна прошлост босанскоградишке комунде“, 9. јун 1970; Исто, Допис Д. Лукића Општинском одбору СУБНОР-а Босанска Градишка о стручној експертизи Војног музеја, Београд о пушки кременачи Јове Лајића, 5. април 1973; Исто, Писмо Д. Лукића Ибру Некићу, 18. мај 1973; Исто, Писмо Ибра Некића Д. Лукићу, 24. мај 1973; Исто, Допис Д. Лукића НУ Б. Градишка, 11. јун 1973; Исто, Д. Лукић, Предлози перспективног развоја завичајног музеја у Босанској Градишки, 22. децембар 1970; Исто, Драгоје Лукић, Друштвено-политичким руководиоцима комуне Босанска Градишка, октобар 1970; Исто, Позив ИО за оснивање завичајног музеја и НУ Босанска Градишка Драгоју Лукићу за присуство договору о заштити културно-историјских вредности босанскоградишке општине, 19. април 1973. П. Оторанов, „Пећ од бомбе“, *Полишика* (Београд), 17. март 1974.

бу, из картотеке деце која су преузета из јасеновачких логора 1942. године, преснимио око 8.000 картончића деце са Козаре и Поткозарја.⁶⁸ У Архиву Института за историју радничког покрета истражио је евиденције Антуна Думбовића о деци која су била заточена у логору у Сиску.⁶⁹ Изложба је отворена 1982 . године.⁷⁰

Драгоје Лукић и Антун Милетић⁷¹ били су коаутори обновљене сталне изложбене поставке *Јасеновац 1941-1945.* у реновираном изложбеном простору Спомен-подручја „Јасеновац“⁷², отворене у априлу 1988. године.

---

⁶¹ Аутор изложбе је Драгоје Лукић, Томо Рашић консултант, обрада фотографија Душан Кнежевић и АМЖГ, ЛФДЛ, н.г, Белешке Драгоја Лукића (легенде, просторно решење); Исто, Предлог и апроксимативни предрачуном Драгоја Лукића за покретну изложбу *Геноцид над дјецом у НДХ 1941-1945.*

⁶² Lukić, *Rat i djeca Kozare*, 59.

⁶³ Д. Лукић, „Козара 1942...“, 232: „У 5. Козарској бригади смо расли као курири Ранка Шипке, Раде Кондића, Драгутина Ђургуза, Јоце Марјановића. С том славном бригадом сам прошао све битке и многе курирске стазе по Крајини, средњој и источној Босни. У септембру 1944. сам рањен под старом кулом у Сребренику крај Тузле. Са пољане у Осмацима сам одлетео у Италију. После лечења, марта 1945, вратио сам се на своју драгу Козару. Моја последња битка била је радосна и тужна. Одиграла се у ослобађању казамата Стара Градишка...“

⁶⁴ Аутор изложбе је Драгоје Лукић, стручни сарадници: Месуд Хасотић, Градимир Петровић, Гојко Бановић, Петар Егедушевић, Благоје Бугариновић и Фрањо Ковач. АМЖГ, ЛФДЛ, н.г, Тематски план изложбе; Исто, Предметне легенде; Исто, Скица изложбеног простора; фотографије изложбе.

⁶⁵ Чланови радне групе за израду сталне музејске поставке били су: Мишо Гашић, директор Музеја „Козара“ у Приједору, Бранко Обућина, стручни сарадник Музеја револуције у Сарајеву, Драго Шормаз, референт за историју и заштиту споменика у Националном парку „Козара“ и Драгоје Лукић, историчар уметности из Београда. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Писмо чланова радне групе за израду сталне музејске поставке меморијалног музеја на Мраковици упућено Одбору за изградњу споменика на Козари, март 1974.

⁶⁶ АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Тематски план проф. Миленка Гашића, марта 1973; Исто, Тематско-експозициони план сталне музејске поставке „Козара у НОБ-и“ на Мраковици; Исто, Службена преписка Драгоја Лукића и директора Музеја револуције Босне и Херцеговине Боривоја Пиштала; Исто, апроксимативни предрачун за припрему, обраду и дефинитивну поставку историјско-меморијалне музејске изложбе; Исто, Драгоје Лукић, Идриз Чевајн, Програм рада на припреми сталне музејске изложбе „Козара у НОБ“, септембар 1975.

Као стручни сарадник и аутор текста у каталогу, Лукић је учествовао и у реализацији заједничке изложбе Музеја Војводине и Музеја жртава геноцида *Јасеновац - сисџем усџашких лојора смрџи*,⁷³ отворене 22. априла 1997. године у Београду, поводом Дана сећања на жртве геноцида.

Покретне изложбене поставке са тематиком НОР-а и страдања цивилног становништва имале су за циљ да упознају што већи број посетилаца са ратним збивањима 1941-1945. године. Изложба *Ејо-џеја Козаре 1942-1982*. представљена је 1981. године публици у Бео-

---

⁶⁷ Исто, „Инвестпројект“ Загреб, „Национални парк Козара, програм уређења и просторне организације - извод из књиге 1, 2 и 3; Исто, стр. 24: „Шуме планине Козара проглашују се за шуме историјског значаја у циљу да се сачувају успомене на борбе које су вођене у току народнослободилачког рата у Козари, као и да се сачувају споменици из ових борби“.

⁶⁸ Исто, Писмо Драгоја Лукића Иванки Шпаљ, 29. март 1974. године; Писмо председника одбора Бошка Башкота Јакову Сиротковићу, председнику Извршног већа СР Хрватске, 26. фебруар 1975; Исто, Извештај Драгоја Лукића одбору за изградњу споменика на Козари, 4. новембар 1974. године; Исто, Реверс о преузимању дела картотеке, 17. фебруар 1976. године; Исто, Извештај Драгоја Лукића о прикупљању експоната за Музеј „Козара“ упућен Националном парку „Козара“ 24. маја 1976.

⁶⁹ Исто, Уговор Наталије Матић, 9. април 1984.

⁷⁰ Исто, „Национални парк Козара, програм уређења и просторне организације - извод из књиге 1, 2 и 3 (документација „Инвестпројекта“ из Загреба); Исто, стр. 24: „ Шуме планине Козара проглашују се за шуме историјског значаја у циљу да се сачувају успомене на борбе које су вођене у току народнослободилачког рата у Козари, као и да се сачувају споменици из ових борби“.

⁷¹ Стручни тим изложбе чинили су и Јоже Ребернак (ликовно решење) Петар Вовк (архитектонско решење), Душан Кнежевић (фотографија), Ана Пожар (стручни сарадник) и кустос СП Јасеновац Јелка Смрека. АМЖГ, ЛФ ДЛ, н. г., Писмо Драгоја Лукића Ани Пожар, 21. март 1987; Исто, Позив СП Јасеновац Драгоју Лукићу да присуствује састанку комисије за израду нове музејске поставке, 12. новембар 1987; Исто, Допис СП Јасеновац Ауторској агенцији за СРС Београд у вези са ауторским уговором за израду изложбе на име Драгоја Лукића и Антуна Милетића, 21. децембар 1987; Понуда Душана Кнежевића СП Јасеновац за израду музејских експоната у фотографској техници према понуђеном пројекту, 29. новембар 1987; писмо Драгоја Лукића Душку Кнежевићу, 14. децембар 1987; Писмо Ане Пожар Драгоју Лукићу, 28. мај и 23. септембар 1987; Исто, Писмо Драгоја Лукића Јелки Смреки и сарадницима, 24. новембар 1987.

граду⁷⁴ и Загребу,⁷⁵ а 1982. у Панчеву,⁷⁶ Бјељини⁷⁷ и Приједору.⁷⁸ Током 1989. године, изложба *Епопеја Козаре* приказана је и у више места у Војводини⁷⁹. Изложбу је откупио НП Козара у намери да се прикаже у свим поткозарским местима, а затим трајно чува на Козари.⁸⁰

На иницијативу Драгоја Лукића, једног од аутора, поводом четрдесетогодишњице ослобођења Југославије и под покровитељством савезног СУБНОР-а, 1986. године је реализована покретна изложба фотографија и докумената Спомен-подручја „Јасеновац“ *Концентрациони логор Јасеновац 1941–1945*.⁸¹ Током 1986. изложба је представљена у Лапову⁸² и Загребу,⁸³ 1987. године у Новом Саду,⁸⁴ Борову,⁸⁵ Вуковару⁸⁶ и Загребу,⁸⁷ а 1988. у Приједору.⁸⁸

Изложба Драгоја Лукића и Јована Мирковић *Били су само деца, Јасеновац – пробница 19432 девојчице и дечака*⁸⁹, отворена 24. јануара 2002. године у Дому војске у Београду, била је саставни део промоције истоимене монографије Драгоја Лукића. Као самостална покретна изложба, приказана је у Београду и Новом Саду,⁹⁰ затим у

⁷² АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Белешке Драгоја Лукића (хронологија израде изложбе од 18. марта до 12. децембра 1987); Предметне легенде за фотографије (1–764); Попис докумената по паноима (I–XX); Тематско-експозициони план са одабраним експонатима и дефинитивном материјализацијом сталне музејске поставке „Концентрациони логор Јасеновац 1941–1945“.

⁷³ Аутор изложбе је Младенко Кумовић, а стручни сарадници Драгоје Лукић, Симо Брдар, Јаворка Рачуница и Илија Комненић.

⁷⁴ У Београду је изложба приказана под насловом „Београд Козари, Козара Београду“ у Дому ЈНА (24. новембар – 4. децембар 1981), у организацији збратимљених општина Стари Град, Београд, општине Центар, Загреб и НП „Козара“, Приједор. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Забелешка, 12. октобар 1981; Исто, Предметне легенде, контакт копије фотографија и тематско-експозициони план; Исто, позив библиотеке „Ђорђе Јовановић“ за финансијску помоћ за реализацију изложбе; Исто, говор Живорада Ковачевића, председника Скупштине града. Ц.А., „Епопеја Козаре“, *Полиџика експрес* (Београд), 10. децембар 1981; Рајко Лукаћ. „А Козара се заклиње Титу“, *4. јул* (Београд), 15. децембар 1981; И.П. „У спомен Козари“, *Вечерње новости* (Београд), 24. децембар 1981; „Козара Београду, Београд Козари“, *Информативни билтен СО Стари Град* (Београд), 18. новембар 1981; Иванка Бешевић, „Вод чувао песму“, *Полиџика* (Београд), 28–30. новембар 1981; Васа Пештерац, „Епопеја Козаре“, *Лист ГСП-а* (Београд), 15. децембар 1981.

Бањој Луци⁹¹ и Брчком⁹². Посетиоци су имали прилике да је виде и у Црној Гори и у Италији,⁹³ чак и после смрти Драгоја Лукића.⁹⁴

У заоставштини Драгоја Лукића сачувани су подаци о пригодној изложби фотографија *Ејојеја Козаре*,⁹⁵ постављеној у Књажевцу у сали Дома ЈНА, од 26. новембра до 15. децембра 1980. године.⁹⁶

⁷⁵ У Загребу је изложба приказана под насловом „Загреб Козари, Козара Загребу“, у Хрватском школском музеју (7-27. октобар 1981), у организацији књижице „Богдан Огризовић“, Књижице и читаонице „Горњи град“ Загреб, библиотеке „Ђорђе Јовановић“ из Београда, СИЗ-а за културу и СУБНОР општине Центар-Загреб, СУБНОР-а општине Стари Град, Београд и НП „Козара“. Изложбу је отворила Марија Шољан-Бакарић. Поводом отварања изложбе, организована је посета пионира, омладинца и преживелих бораца споменику козарачкој деци на Мирогоју. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Говор Драгоја Лукића на отварању изложбе, 7. октобра 1981; позивница и плакат изложбе; Исто, Допис Хрватског школског музеја Драгоју Лукићу, 3. јун 1981; Исто, писмо Драгоја Лукића Инки Пастуовић, 7. септембар 1981; F.B., „Kozara Zagrebu, Zagreb Kozari“, *Večernji list* (Zagreb), 7. X 1987; „Zagreb Kozari, Kozara Zagrebu“, *Večernji list* (Zagreb), 8. X 1987, 7; „Kozara Zagrebu, Zagreb Kozari“, *Vjesnik* (Zagreb), 8. X 1881; П.С., „Козара Загребу, Загреб Козари“, *Вечерње новості* (Београд), 8. октобар 1981; Р.А., „Козара Загребу, Загреб Козари“, *Полиџика* (Београд), 8. октобар 1981; „Kozara Zagrebu, Zagreb Kozari“, *Školske novine* (Zagreb) br. 32, godina XXXII, 13. X 1981; П. Станивуковић, „Зелена колевка заједништва“, *Вечерње новості* (Београд), 19. октобар 1981.

⁷⁶ Хол Дома ЈНА у Панчеву. „Епопеја Козаре“, *Панчевац* (Панчево), 16. јануар 1983.

⁷⁷ Музеј Семберије (6-26. април 1982). Изложба је постављена у организацији Библиотеке „Ђорђе Јовановић“ из Београда и Музеја Семберије у Бијељини. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., позивница за отварање изложбе. Ј.Т. „Ерореја Козаре“, *Semberske novine* (Bijeljina), 1. мај 1982.

⁷⁸ У Аматерском позоришту у Приједору, изложба је отворена под називом „Дјеча Козаре“, 22. децембра 1982. године, поводом прослава годишњице офанзиве на Козару и Дана ЈНА. Организатори изложбе били су Библиотека „Ђорђе Јовановић“ из Београда, Општински одбор СУБНОР-а Стари град, Београд и НП „Козара“. Ž. Ećim, „Otvorena izložba 'Djeca Kozare“, *Kozarski vjesnik* (Prijeđor), 24. XII 1982.

⁷⁹ У Музеју револуције у Новом Саду, Честерегу и Житишту.

Споменици, спомен-домови и меморијали

Дубока веза Драгоја Лукића са завичајем осликавала се и у његовој тежњи да се обележе стратишта и саграде меморијални објекти посвећени страдалој деци са Козаре и Поткозарја. „По читавој Козари, по њеним селима и воћњацима, по шумама и пашњацима, уздижу се хумке, мале и велике. Беле плоче и споменици. Јер, Козара је цела једна велика хумка“,⁹⁷ писао је Лукић Бранку Ћопићу 1971. године.

Један је од иницијатора да се у селу Грбавци код Босанске Градишке сагради Спомен-дом „13 скојевки“, посвећен скојевкама и

⁸⁰ Аутор изложбе је Драгоје Лукић, стручни консултант Бошко Шиљековић, а аутор плаката Бранко Миљуш. Драго Шормаз, „Мртви живима очи отварају“, 24. новембар 1989.

⁸¹ Аутори изложбе су Драгоје Лукић, Антун Милетић и Јован Кесар, стручни консултант Ана Пожар, обрада фотографија Душан Кнежевић, дизајн Зоран Бранковић. Намера аутора била је да, у разним крајевима Југославије, прикажу страхоте система логора Јасеновац, посебно страдање деце у НДХ.

⁸² Дана 27. новембра 1986. године изложба је отворена у Дому културе „Иво Лола Рибар“ у Лапову. У оквиру пратећег програма, Злата Когелник, првакиња Народног позоришта у Приједору, извела је монодраму „Детињство моје украдено“.

⁸³ Студентски центар у Загребу. Т. Шимчевић и Ј. Кеблер, „Да се мржња не понови“, *Вечерње новости* (Београд), 11. мај 1986.

⁸⁴ Дана 25. фебруара 1987. године изложба је отворена у Музеју социјалистичке револуције Војводине. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Позивница Музеја социјалистичке револуције Војводине за отварање изложбе.

⁸⁵ Поводом дана ослобођења општине Вуковар, у Борову је отворена изложба 16. марта 1987. године. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Позивница Опћинског одбора СУБНОР-а и Градског музеја Вуковар за отварање изложбе.

⁸⁶ Предворје Центра за културу Вуковар, 23. март 1987. године, поводом Дан ослобођења општине Вуковар. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Позивница Опћинског одбора СУБНОР-а Вуковар и Градског музеја у Вуковару за отварање изложбе.

⁸⁷ Током 1987. године, изложба је била постављена и у Књижници „Владимир Назор“ у Загребу, као и у више радничких организација на територији Загреба. АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Писмо Ане Пожар Драгоју Лукићу, 28. мај 1987.

⁸⁸ Музеј Козаре у Приједору, 25. мај 1988. године. Покретна изложба „Концентрациони логор Јасеновац 1941–1945“ отворена је у Музеју Козаре у Приједору. Миленко Радивојац, „Свједочанство пакла и опомене“, *Козарски вјесник* (Приједор), 6. мај 1988.

деци које су убили Черкези 11. јануара 1944. године,⁹⁸ као и да се у Подградцима подигне Спомен-дом посвећен Лепи Радић, најмлађем народном хероју Поткозарја.⁹⁹ Великим личним залагањем Драгоја Лукића, 80-их година прошлог века у Горњим Подградцима откривени су спомен-обележја „Епопеја Козаре“ и „Рањена птица“ - споменик посвећен деци Козаре која се никада нису вратила својим кућама из логора НДХ. Овај споменик, саграђен на иницијативу Марина Цурла, новинара загребачког листа „Арена“ у засеоку Пејићи, на Јокином брду, вајар Тоне Светина урадио је бесплатно, од трофејног

⁸⁹ Централни Дом војске Југославије, Београд (24-31. јануар 2001). АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Допис Управе за морал Генералштаба ВЈ Музеју жртава геноцида, 13. новембар 2001; Исто, Допис Музеја жртава геноцида Централном дому ВЈ, 19. децембар 2002; Исто, Допис Управе за морал Генералштаба ВЈ Музеју жртава геноцида, 8. јануар 2002; Исто, Допис Музеја жртава геноцида Управи за морал Генералштаба ВЈ, 8. фебруара 2002; Исто, Допис Музеја жртава геноцида Министарству културе Републике Србије за суфинансирање изложбе, 9. фебруар 2001; Исто, Допис Музеја жртава геноцида предузећу „Кровар“, Нови Сад, за финансијску помоћ, 25. децембар 2001; Исто, Захвалница Музеја жртава геноцида предузећу „Кровар“, 25. септембар 2001; Исто, Позивница за промоцију књиге и отварање изложбе у Централном Дому војске, 24. јануар 2002. Драгоје Лукић и Јован Мирковић, „Bili su samo deca. Jasenovac grobnica 19.432 devojčice i dečaka“, Centralni dom VJ, Beograd, januar 2002, (Beograd: Muzej žrtava genocida, 1999).

⁹⁰ Музеј Војводине, Нови Сад, 2. март 2002. Вулајић, *Deset godina Muzeja...*, 357. М.Б., „Били су само деца“, *Дневник* (Нови Сад), 3. март 2002.

⁹¹ Изложба је представљена на Другој међународној конференцији *Јасеновац - сисџем усџашких лоџора љеноџиџа*, Бања Лука, 8-10. мај 2000. Вулајић, *Deset godina Muzeja...*, 285.

⁹² АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Јован Мирковић, *Реч на оџварању изложбе „Били су само деца, Јасеновац - љробница 19432 девојџиџе и дечака“*, Брчко, 5. јун 2001.

⁹³ Изложба је 2007. године приказана у Барију, Италија, под називом „Erano solo bambini - Jasenovac tomba di 19432 bambine e bambini - They Were Only Children, Jasenovac Crypt of 19.432 Girls and Boys“.

⁹⁴ Током 2013. године, постављена у Народном музеју у Зрењанину и у Спортско-културном центру Обреновац, а 2014. године у Лајовцу, Новом Саду и у Републици Српској (Бијељина, Зворник, Угљевик, Модрича).

⁹⁵ „Богат програм у Дому ЈНА“, *Књажевачке новине* (Књажевац), 10. новембра 1980; Р. Ђурић, „Пркос и јаук Козаре“ *Полиџика* (Београд), 26. новембар 1980.

оружја из Другог светског рата.¹⁰⁰ Марино Цурл је годинама уређивао рубрику „Арена тражи ваше најмилије“ у којој је, заједно са Драгојем Лукићем, покушавао да утврди идентитет деце са Козаре, изгубљене у току рата, и врати их њиховим кућама.¹⁰¹

Лични фонд и Збирка документарних фотографија Драгоја Лукића који се чувају у Музеју жртава геноцида у Београду, настали су као резултат Лукићевог вишедеценијског истраживања о страдању цивилног становништва, првенствено деце у Независној Држави Хрватској, трагедији која је трајно обележила његов и лични и професионални пут.

Пажљивим читањем документарне грађе коју је Лукић сакупио, али и његове приватне и службене преписка са појединцима и

⁹⁶ АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Легенде за изложбу у Књажевцу, сигнатуре негатива и формати; Плакат фото-изложбе *Ејојеја Козаре*, Дом ЈНА, Књажевац; Програм прославе 29. новембра – Дана Републике 1980. године у Књажевцу; Рачун за извршена фотографска дела – *Ејојеја Козаре* Наталије Матић; Писмо Драгоја Лукића Милу Тодоровићу, начелнику Дома ЈНА у Књажевцу од 20. новембра 1980. године; Књига утисака.

⁹⁷ Драгоје Лукић, „Козара и данас тражи своју изгубљену децу“, *НИН*, Фелтон, 6. август 1967.

⁹⁸ АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Писмо Драгоја Лукића Бранку Ћопићу, јануар 1971.

⁹⁹ Исто, Писмо Драгоја Лукића Марину Цурлу, 17. август 1983.

¹⁰⁰ Исто; АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Писмо Драгоја Лукића Т. Светини, 28. децембар 1981; Исто, Писмо Драгоја Лукића, 16. новембар 1982; Исто, Писмо Марина Цурла Драгоју Лукићу 2.8.1983; Исто, Допис ВП бр. 1089-18-Београд ВП бр. 3945-20-Сарајево, 13. април 1983; Исто, 15. април 1983.

¹⁰¹ АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Писмо Драгоја Лукића са подацима дете Војислав Бјелалац, 11.6.1979; Исто, Писмо Марина Цурла Драгоју Лукићу у вези тражене деце из породица Прпош и Шиник, 18.1.1986; Marino Zurl, Report generalu i narodnom heroju Вошћу Шилјеговићу, 5. јун 1982. Јеленко Слатинац, „Геноцид с позивом на бога“, *Полиџика експрес* (Београд), 25. октобар 1990: „Почело је на Палама код Сарајева. Замолио ме председник општине да помогнем девојци да нађе неког свог, да пишем у *Арени*. Кад сам је срео, рекла је да се зове Јока Градишић, да се сећа да су на њу пуцали и да је са Козаре. Ништа више није знала. Написао сам репортажу: 'Девојка без рођендана'. Само седам дана касније јавила се њена мајка из Приједора, среле су се и мајка је познала ћерку. Тако је 1963. године почела акција *Арена тражи ваше најмилије*, јер се после овога на мој сто сручила хрпа писама. Сви су тражили своје и сви су знали или су претпостављали да су са Козаре. И од тада, до данас, уз помоћ многобројних људи и пријатеља, уз разумевање многих, успео сам да Козари вратим 163 њене деце, да их доведем до њиховог огњишта.“

институцијама у бившој Југославији, назиремо колико велики је био Лукићев истраживачки напор да идентификује што више уморене деце, да се места страдања достојно обележе, али и укаже на хуманост особа укључених у акције спасавања малих логораша. Такође, уочавамо и Лукићев бол због проблема са којима се сусретао током бављења овом темом, како у свом завичају, тако и шире.¹⁰²

Објављивање пописа уморене српске, јеврејске, ромске и хрватске деце, без обзира на националну припадност и вероисповест, временом је постало саставни део већине његових радова. Од 1945. године, када је, у сачуваној евиденцији о деци преузетој из јасеновачких и других логора НДХ, пронашао рођеног брата и сестру, а пар година и касније и најмлађег брата, упорно истраживање на терену, у архивима, музејима, историјским институтима и локалним институцијама, постали су саставни део његовог живота. Контакти са преживелима, са учесницима акција спасавања српске деце из логора и запосленима у државним институцијама НДХ, резултирали су бројним објављеним радовима Драгоја Лукића и формирањем специфичног фонда и збирке фотографија о страдању деце.

Лукићеву жељу да се најмлађе жртве никада не забораве, проналазимо и у документарним филмовима и емисијама у којима је учествовао као сценариста, косценариста или стручни сарадник, у његовим предавањима на научним скуповима, трибинама, конференцијама. Страдања деце у логорима и на стратиштима НДХ приказана су на свим на изложбама, које је, као аутор, коаутор или стручни консултант, реализовао. Тежња да се злочин над децом не заборави, огледа се и у сарадњи са Марином Цурлом и у иницијативама и активном учешћу у подизању споменика страдалој деци. Упорно се залагао да се истраживања о страдању деце у НДХ нађу у уџбеницима

¹⁰² АМЖГ, ЛФДЛ, н. г., Писмо Драгоја Лукића Марину Цурлу, 17. август. 1983: „Ти најбоље знаш, драги мој, колико сам и сам имао непријатности са својим родним крајем. Много штошта сам преболио са горчином у грлу још у оно вријеме, када сам, 1970. припремао изложбу 'Путеви побједе', а да и не говорим о томе како сам вршио њену допуну и реконструкцију 1983. И у тим нашим Подградцима су рекли да сам згрнуо паре за изложбу у Дому 'Лепа Радић'. Болило је то, стари мој, пекло пекло као незарасла рана“. Види: Јасмина Тутуновић-Трифун, „Акција Диана Будисављевић (1941-1945)“, у: зборник радова *Истраживања и меморијализација геноцида и ратних злочина*, Годишњак Музеја жртва геноцида - тематски број, ур. Јован Мирковић, Београд 2012, стр. 53-93.

историје и школским лектирама и постану део истраживања савремене југословенске историографије¹⁰³.

После вишедеценијског истраживања и објављених резултата у монографијама и периодици, у изјавама Драгоја Лукића називу се горчина и страх.¹⁰⁴ Горчина због чињенице да ни скоро седамдесет година од завршетка Другог светског рата све жртве нису пописане, страх од надолазећих сукоба и грађанског рата на територији Југославије на крају XX века. „Нама те трагедије, изгледа не служе као опомена, него подстицај нових мржњи“, забележио је Лукић тих година.¹⁰⁵

Иако често усамљен у својим истраживањима, у намери да се трагедија деце у НДХ не заборави, поред објављених радова, Драгоје Лукић је иза себе оставио богату збирку докумената и документарних фотографија, као сведочанство једног времена и вредан материјал за проучавање Другог светског рата у Југославији.

---

¹⁰³ Јасмина Тутуновић-Трифун, „Зашто су неопходни образовни програми о страдању најмлађих у ратовима?“ *Годишњак за истраживање јеноцида*, св. 12/2, ур. Вељко Ђурић Мишина, Београд 2020, 375-389.

¹⁰⁴ Рајко Лукач, „Vreme kad se i žrtvama aplaudira“, 4. jul (Београд), 16. oktobar 1990: „Зашто усташки злочини над српским народом, Ромима и Јеврејима и другим народима до сада нису истражени и утврђени достојно тих жртава, онако како су то радиле друге земље антихитлеровске коалиције – мислим да је то сада свима јасно. Ја не знам да ли су пописане жртве фашистичког терора и у осталим логорима ван територије бивше НДХ, у осталим нашим републикама. Колико знам нису. Значи да је наша земља водила потпуно погрешну политику, или смо сви имали погрешна схватања према почињеним злочинима. Исувише дуго је трајало ћутање кроз које су се пробијали само појединци и притом често доживљавали непријатности. Зашто?“

¹⁰⁵ Isto.

Необјављени извори

- Музеј жртва геноцида. Лични фонд Драгоја Лукића.
- Музеј жртва геноцида. Збирка документарних фотографија Драгоја Лукића.

Литература

- В. Ф. „Kozara Zagrebu, Zagreb Kozari“, *Večernji list* (Zagreb), 8. oktobar 1981.
- Milan Bulajić, Antun Miletić i Dragoje Lukić, *Never again, Ustashi genocide in The Independent State of Croatia (NDH) from 1941-1945. Nikad više, Ustaški genocid u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941-1945*, Beograd: BIGZ, 1992.
- Milan Bulajić, prir., *Deset godina Muzeja žrtava genocida nad Srbima, Jevrejima i Romima (Beograd, 1992-2002)*, Beograd: Fond za istraživanje genocida: Beograd: Stručna knjiga 2003.
- Ž. Ećim, „Otvorena izložba 'Djeca Kozare'“, *Kozarski vjesnik* (Prijeđor), 24. decembar 1982.
- R. Lukač, „Vreme kad se i žrtvama aplaudira“, *4. jul* (Beograd), 16. oktobar 1990.
- Rajko Lukač, „A Kozara se zaklinje Titu“, *4. jul* (Beograd), 15. decembar 1981.
- D. Lukić, „Svjedočanstva o Kozari“, *Nedjeljni glas*, Feljton, 6. mart 1982. – 3. januar 1983.
- Dragoje Lukić i Jovan Kesar, prir., *Redni broj smrti, Imenoslovnik 11.219 kozaraške djece*, Beograd: Borba, 1988.
- Dragoje Lukić, „Ustaški genocid nad decom u NDH“, *Svet exclusive* (Beograd), april 1990.
- Dragoje Lukić, *Bili su samo deca, Jasenovac - grobnica 19.432 devojčice i dečaka, I-II*. Banja Luka: Grafomark Laktaši: Beograd: Muzej žrtava genocida, 2000.
- Dragoje Lukić, *Jasenovac, Istorijske fotografije*. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac, Beograd: Turistička štampa, 1986.
- Dragoje Lukić, *Kozara, Istorijske fotografije događaja od ustanka 1941. do aprila 1945. godine*. Prijeđor: Nacionalni park „Kozara“: Beograd: Turistička štampa, 1978.

- Dragoje Lukić, *Kozarsko djetinjstvo*. Beograd: Narodna knjiga, 1973.
- Dragoje Lukić, Predgovor *Nikola Luketić, narodni učitelj i borac*. Dušan D. Bukva, 7-8. Beograd: GEA, 2002.
- Dragoje Lukić, Predgovor u *Djetinjstvo moje ukradeno*. Jovan Kesar, 5-7. Prijedor: Nacionalni park Kozara, 1985.
- Dragoje Lukić, Predgovor u *Koncentracioni logor Jasenovac 1941-1945, Dokumenta, Knjiga 1*. Antun Miletić, 5-6. Beograd: Narodna knjiga: Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac, 1987.
- Dragoje Lukić, Predgovor u *Mali ratnici*. Vlado Kecman, 7-8. Zagreb: Republika, 1968.
- Dragoje Lukić, Predgovor u *Tri jablana*. Marino Zurl, 5-10. Zagreb: Mladost, 1979.
- Dragoje Lukić, *Rat i djeca Kozare*. Beograd: Narodna knjiga, 1979.
- Milan, Pilipović, „Ptica ranjena i zaboravljena“, <https://potkozarje.net/ptica-ranjena-i-zaboravljena/> (preuzeto 31.7.2020).
- P. Preradović, „Svjedočanstvo o Kozari“. *Nedeljni glas*, 27. februar 1982.
- Fadil Smajić, „Vidite li one kolijevke...“ *Nedeljni glas*, 27-28. februar 1988.
- B. Šarović, „Dokument o genocidu“, *Borba* (Beograd), 11. februar 1988.
- T.J. „Еропеја Козаре“. *Semberske novine* (Bjeljina), 1. maj 1982.
- Zorica Turjačanin, „Kozarska krvava bajka“, *Glas*, 22. jun 1980.
- D. Uskoković, „Bezglasno gašenje očiju“. *Novosti* 8, 6. februar 1986.
- Б. М. „Били су само деца“. *Дневник* (Нови Сад), 3. март 2002.
- Б. Марић, „Покошен млади нараштај“, *Вечерње новосћи* (Београд), 19. фебруар 1996.
- Иванка Бешевић, „Вод чувао песму“, *Полишика* (Београд), 28-30. новембар 1981.
- Вељко Ђурић, прир., *Прве две деценије Музеја жртва геноцида*. Београд: Музеј жртва геноцида, 2005.
- Вељко Ђурић, прир., *Четврти века Музеја жртва геноцида*, Крагујевац -Београд 2021.
- З. Турјачанин, „Двадесет хиљада задушничких свијећа“, Бања Лука. 14. 12. 2000.

- Ј. Кесар, „Сведок смрти и наде“, *Вечерње новосџи* (Београд), 23. јун 1979.
- Јован Кесар и Драгоје Лукић, „Зашто је избио рат између нове хрватске власти и Срба у Хрватској“, *Вечерње новосџи* (Београд), 12-18. август 1991, Фелтон.
- Воја Јовановић и Драгоје Лукић, *Деца и раи*, Београд: Младост 1962.
- Јован Кесар и Драгоје Лукић, прир., *Не осећам се кривим, Дража Михаиловић љред судом, Сџенографске белешке са суђења вођи чешничкој љокреиша*, Београд: Акваријус 1990.
- Јован Кесар, „Решена енигма смрти“, *Вечерње новосџи* (Београд), 6. јануар 1988.
- Д. Кеџман, „Стога стража 'Рањене птице'“, *Вечерње новосџи* (Београд), 23. август 1985.
- Драган Колунџија, „Чији крик уши џелата не чују“, *Ексџрес - недељна реџија*, 23. јун 1979.
- Драгоје Лукић, „Једна епопеја пре џвадесет пет година“, *НИН* (Београд), 25. јул - 6. август 1967, Фелтон.
- Драгоје Лукић, „Козара без белих застава“, *Вечерње новосџи* (Београд), 8-27. август 1977, Фелтон.
- Драгоје Лукић и Јован Кесар, „Издаја и одбрана Драже Михаиловића“, *Вечерње новосџи* (Београд), 10. септембар - 18. октобар 1990, Фелтон.
- Драгоје Лукић и Милораџ Гонџин и Ахмед Назечић и Гојко Шербула, *Пушеви љобједе*, Босанска Граџишка, 1970.
- Драгоје Лукић, „Девојка са Уне“. *Комуниџи* (Београд), 31. деџембар 1959.
- Драгоје Лукић, „Злочини окупатора и његових сараџника над деџом козарског подруџја 1941-1945“. у: *Козара и НОБ у социјалиџтиџкој револуџији 1941-1945, Раџови са научној скуђа одржаној на Козари (Мраковиџа) 27. и 28. окџобра 1977. (1980): 269-283.*
- Драгоје Лукић, „Козара 1942, како сам је као дјечак упамтио“, у: *1941-1942. у сведочењима учесника Народноослободилаџке борбе*, књига 14, Београд 1975, 511-528.
- Драгоје Лукић, „Козара и данас тражи своју изгубљену деџу“. *НИН* (Београд), 6. август 1967, Фелтон.
- Драгоје Лукић „Легенџа о пркосној кђери Козаре“, *Меџалурџи*, 19. деџембар 1985.

- Драгоје Лукић, „Логори за децу у Независној Држави Хрватској 1941-1945“ у: *Војноисторијски гласник*, бр. 1/1995, Београд 1995, 312-323.
- Драгоје Лукић, „Ослобођење дјеце из усташког логора у Јастребарском и њихов боравак на ослобођеној територији Подгумча 1942-1943“ у: *Подгумеч у НОБ и револуцији 1941-1945, Зборник радова са научної скућа одржаної у Босанској Крупи 10-12. децембра 1979. године*, Сарајево 1985, 617-634.
- Драгоје Лукић, „Просечна старост: шест и по година“, *Поља*, број 390-391(1991): 307-309.
- Драгоје Лукић, „Сећање на 'дечје логоре'“, у: *Четиридесет година. Књига седма: 1941-1945, Зборник сећања активиста југословенскої револуционарної радничкої покрећа*, Београд: Култура 196, 489-498.
- Драгоје Лукић, „Усташки геноцид над дјецом у Независној Држави Хрватској 1941-1945“, у: *Вечан помен, Јасеновац местио најпољено крвљу невиних, Споменница*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве 1990, 99-206.
- Драгоје Лукић, „Усташки злочини геноцида над децом у Независној Држави Хрватској 1941-1945“ у: *Геноцид над Србима у II светском рату*, Београд 1995, 639-730.
- Драгоје Лукић, Предговор у *Пролећерски коментар Рита*. Бранислав Божовић. Горњи Милановац: Дечије новине, 1977.
- Милена Марковић „Покољење у редном броју смрти“, *Вечерње новости* (Београд), 12. октобар 1994.
- Јован Мирковић, ур. *Драгоје Лукић - Родићел покошеної нарашћаја*, Београд: Музеј жртава геноцида, 2008.
- Весна Нинковић-Џафо, „Драго, од Лукића, са Козаре“, *Борба* (Београд), 26. фебруар 1988, Фелтон.
- П. Оторанов, „Пећ од бомбе“, *Полићика* (Београд), 17. март 1974.
- П. И., „У спомен Козари“, *Вечерње новости* (Београд), 24. децембар 1981.
- П. Павловић, „Именик мртве деце“, *Ревција 92* (Београд), 14. септембар 2001.
- Првољуб Пејатовић, „Кад су голубови убијали децу“, *Борба* (Београд), 13-14. фебруар 1988.
- М. Петричевић, „Злочин изван таме“, *Вечерње новости* (Београд), 14. децембар 2000.

- М. Петричевић, „Злочин над децом у Јасеновцу“, *Књижевне новине*, 15-31. август 2001;
- Васа Пештерац, „Епопеја Козаре“. *Лист ГСП-а* (Београд), 15. децембар 1981.
- С. Покрајац-Стаматовић, „Тиха молитва уз 342 часа ћутања“, *Вечерње новине* (Београд), 8. фебруар 2001.
- П. Станивуковић, „Зелена колевка заједништва“, *Вечерње новине* (Београд), 19. октобар 1981.
- Јасмина Тутуновић-Трифун, „Акција Диана Будисављевић (1941-1945)“, у: зборник радова *Испраживања и меморијализација јеноцида и рајних злочина*, Годишњак Музеја жртва геноцида - тематски број, ур. Јован Мирковић, Београд 2012, стр. 53-93.
- Јасмина Тутуновић-Трифун, „Збирка документарних фотографија Драгоја Лукића (Музеј жртва геноцида)“, у: *Зборник радова / Четврта међународна конференција Спрагање Срба, Јевреја, Рома и осталих на територији бивше Југославије*, ур. Живота Радосављевић, Вјачеслав Соловјев и Оља Арсенијевић, Београд 2017, 207-2014.
- Јасмина Тутуновић-Трифун, „Зашто су неопходни образовни програми о страдању најмлађих у ратовима?“ *Годишњак за испраживање јеноцида*, св. 12/2, ур. Вељко Ђурић Мишина, Београд 2020, 375-389.
- Јасмина Тутуновић-Трифун, „Специјална библиотека Музеја жртва геноцида. Место образовања о страдању деце у ратовима“, у: *Верзал: часопис за културну баштину и науку о књижи*, ур. Вања Шмуља, год. 1, бр. 1, Бања Лука 2021, 69-79.
- Владислав Урбан, „Најтежа оптужба фашизма“, *Недељни дневник* (Нови Сад), 21. фебруар 1988.
- Ц.А. „Епопеја Козаре“. *Полишка експрес* (Београд), 10. децембар 1981.
- Милинко Чекић, Антонијевић Ненад и Јасмина Тутуновић-Трифун, *Логораши: сећања: шездесет година чувања сећања на злочине јеноцида почињене у Независној Држави Хрватској током Другог светског рата*. Београд: Удружење логораша и потомака Јасеновац - систем логора геноцида у Независној Држави Хрватској: Музеј жртва геноцида, 2019.
- Гордана Шеатовић, „Специјална библиотека Музеја жртва геноцида“, у: *Зборник радова са стручних скупова секција Му-*

- зејскої грушїѡва Србије* Београд-Сомбор 2010, 72-75.
- Т. Шимчевић и Јурица Кеблер, „Да се мржња не понови“, *Вечерње новосїи* (Београд), 11. мај 1986.

Jasmina Tutunović-Trifunov

**In search of himself and others:
Dragoje Lukić (1928-2005)**

The first month of existence of the Independent State of Croatia shows attempts to create legal tools in order to implement the ideology of the state which was created by the Croatian revolutionary organization-Ustaša (UHRO). One can follow the evolution of legal attempts to create and improve regulations, with the goal that the outcome of each trial is the same. That the verdict should always be „guilty” and the punishment „death by shooting”. Evolution of the legal and penal system of the NDH can be traced through four cases of mass crimes (Staro Petrovo Selo, Gudovac, Veljun/Hrvatski Blagaj, Glina/Prekopa). The final amendments to the regulations passed in April and May 1941 prepared the stage on which execution sites were created, such as: Jadovno/Pag, Glinska crkva, Mehino stanje near Velika Kladuša, Macin dol near Cazin, Risovačka greda on Grmeč, Garavice, Ceravci and Uljevite bare near Bihać, Jama Jasikovača near Boričevac, Šušnjar near Sanski Most, Crno jezero near Krupa na Uni, Osoj šuma near Izačić, Delića jama in Zavalje and others.